

QISHLOQ XO'JALIGIGA MO'LJALLANGAN YERLAR MONITORINGINI YURITISHNING O'ZBEKISTON IQTISODIYOTIDAGI AHAMIYATI

Mamatqulov Zoxid Jonqobilovich

Ilmiy rahbar: "TIQXMMI" MTU

Davlat kadastrlari kafedrasi mudiri

Ubaydullayev Xusnullo Fayzulla o'g'li

"TIQXMMI" MTU Kadastr(faoliyat turlari bo'yicha)

yo'nalishi 308-guruh talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18742349>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 18- fevral 2026 yil

Ma'qullandi: 20- fevral 2026 yil

Nashr qilindi: 23- fevral 2026 yil

KEY WORDS

Qishloq xo'jaligi, yer monitoringi, tuproq resurslari, iqtisodiy samaradorlik, geoinformatsion tizimlar, raqamli monitoring, sho'rlanish, degradatsiya, ekologik xavfsizlik, strategiya.

ABSTRACT

Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar monitoringini yuritish O'zbekiston iqtisodiyotida alohida o'rin tutadi, chunki mamlakat hududida mavjud bo'lgan unumdor yer resurslari aholining asosiy tirikchilik manbai, rivojlanish asosidir hamda strategik ahamiyat kasb etadi. Yer resurslaridan samarali foydalanish, ularning zamonaviy monitoringini tashkil etish, zamon talablari va ilmiy innovatsiyalar asosida olib borish, qishloq xo'jaligi sohasida barqaror o'sish va doimiy taraqqiyot uchun asos yaratadi. Bu borada monitoring tizimini takomillashtirish va uning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini yuksaltirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarda monitoring olib borishning asosiy maqsadi, birinchi o'rinda, yerdan oqilona, samarali va ekologik jihatdan xavfsiz foydalanishni ta'minlash, yuzaga kelayotgan ekologik-agrar muammolarni oldindan aniqlash, tuproq unumdorligini yo'qotish, degradatsiya, sho'rlanish, eroziya va boshqa salbiy jarayonlarni erta bosqichda bartaraf etishdan iboratdir. Yer monitoringi orqali dala va vodiylarning holati, tuproq va yer osti suvlari rejimi, agrotexnik tadbirlarning samarasi, meliorativ holat, o'simlik qoplami va bioxilma-xillik kabi ko'rsatkichlar batafsil tahlil qilinadi. Ushbu monitoring natijalaridan kelib chiqib davlat va xususiy sektor vakillari, tadbirkorlar, fermer xo'jaliklari kelgusi taraqqiyot strategiyasini puxta ishlab chiqadi. Mamlakatda so'nggi yillarda olib borilayotgan institutsional islohotlar, yer islohoti, qishloq xo'jaligini raqamlashtirish, zamonaviy geoinformatsion va axborot texnologiyalarini keng joriy etish natijasida monitoring tizimi tubdan yangilandi. Endilikda, zamonaviy sun'iy yo'ldosh axboroti, masofadan zondlash, raqamli xaritalash, avtomatlashtirilgan tizimlar va elektron platformalar yerlarni monitoring qilib borishda asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Bu esa o'z navbatida, yer resurslarining sifatli muhofaza qilinishini, foydalanilayotgan yerlarning barcha ko'rsatkichlari (u yoki bu maydonning holati, foydalanish darajasi, degradatsiyaga uchrash xatari, tuproq turlari, sho'rlanish darajasi va boshqalar) haqida real vaqt rejimida aniq va ishonchli ma'lumot olish imkonini berdi [1].

O'zbekiston qishloq xo'jaligi sohasida yer resurslaridan samarali foydalanish og'ir ekologik va iqtisodiy sharoitda doimiy monitoring tizimini talqin qilmoqda. Qurg'oqchil va yarim qurg'oqchil iqlim sharoitlarida suv resurslarining yetishmasligi, tuproqning sho'rlanishi, yaroqsizlanib borishi va suv isrofini cheklash muammolari monitoring tizimining yuqori aniqligini talab etadi. Zira, mamlakatda foydalanilayotgan qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlarning qariyb 50 foizi yoki undan ortig'i bevosita irrigatsiyalangan yerlardan iborat bo'lib, ularning oqilona nazorat qilinishi yillik agrar iqtisodiy ko'rsatkichlar, iste'mol xavfsizligi, eksport salohiyatiga bevosita ta'sir qiladi. Monitoring sifatli amalga oshirilganda, ekin maydonlari tarkibi, suv va agrokimyoviy resurslarga bo'lgan ehtiyoj, hosildorlik darajasi, agrotexnologik choralar samaradorligi, yerdan foydalanish intizomi, cho'l va mintaqalarda tuproq eroziyasi va sho'rlanishi, o'rmon va yaylovlarning ahvoli, yer osti suvlarining sathi va harakati to'g'risida batafsil, mukammal axborot shakllantiriladi. Bu esa har bir qishloq xo'jaligi subyektining o'z faoliyat strategiyasini tuzishda ilmiy asoslangan, puxta va uzoq muddatli reja ishlab chiqishga yordam beradi. Bunday monitoring tizimi milliy darajadagi iqtisodiy undan tashqari, ekologik va ijtimoiy xavfsizlik uchun ham kafolatli yondashuv bo'lib xizmat qilmoqda [2].

Monitoring tizimlari orqali to'plangan ma'lumotlar atrof-muhit va tuproq resurslaridagi uzun muddatli va qisqa muddatli o'zgarishlarni tahlil qilishda, tarixiy va zamonaviy manbaalar bilan solishtirishda muhim ahamiyatga ega. Monitoringdan olingan axborot asosida muayyan hududlarning tuproq-iqlim xususiyati, sho'rlanish natijalari, suv-cheklangan mintaqalardagi risklar, eskirgan yoki noto'g'ri agrotexnika choralarning salbiy oqibatlarini aniqlanadi va bartaraf etish yo'nalishlari ishlab chiqiladi. Shu tariqa, monitoring amalga oshirilmaguncha va doimiy axborot olinmaguncha samarali yer va suv resurslaridan foydalanish, zamonaviy agrar iqtisodotni tashkil etish va agrar tashkilotlarning iqtisodiy foydasini ta'minlash mushkul kechadi. Boshqa tomondan, O'zbekiston qishloq xo'jaligi hosildor zaminda joylashgani, klassik iqlim-mintaqaviy farqlariga ega ekani, aholining aksariyat qismi (taxminan 50-60%) to'g'ridan-to'g'ri qishloq xo'jaligi hisobiga yashashi bilan farqlanadi. Monitoring natijasida aniq ma'lumotlarni olish, mavjud resurslarni to'g'ri tahlil qilish, islohotlar samaradorligini o'lchash va jamiyat oldida hisobot berish imkoniyati yaratiladi. Qishloq xo'jaligiga ajratilgan maydonlarning tarkibi, yillik va mavsumiy o'zgarishlari, ekin o'rinlari, yer resurslarida sodir bo'layotgan degradatsiya yoki ekologik muvozanat buzilishi monitoringi orqali tezda aniqlanadi [3].

Barcha obyektiv va subyektiv omillarning doimo monitoringi olib borilganda, fermer xo'jaliklari, investorlar va davlat idoralari investitsion risklarni kamaytiradi, ekinlar uchun optimal zamonaviy texnologiyalar, yangi intensiv agrotexnika usullarini tanlash, sug'orish va melioratsiya samaradorligini oshirishga imkon yaratadi. Monitoring natijalaridan foydalanib, rasmiy choralar, davlat yoki xalqaro dasturlar, innovatsion loyihalar, fermerlarga kredit resurslari va subsidiyalar optimal va manzilli taqsimlanadi. Monitoring jarayonida aniqlangan yangiliklar va yechimlar ekologik barqarorlik, tuproq unumdorligini oshirish, hosilni ko'paytirish, milliy iqtisodiyotda qishloq xo'jaligining ulushini mustahkamlashga xizmat qiladi. Kelgusida monitoring tizimining zamonaviylashtirilishi, davlat dasturlari va raqamli transformatsiya jarayonlari doirasida agrar sektorda tahliliy axborot oqimi karrasiga ortmoqda. Masalan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining tegishli qarorlari, Xalqaro taraqqiyot tashkilotlari, Jahon banki, FAO va boshqa tashkilotlar ko'magida yerdan

foydalanish, ekologik monitoring sohasida yirik ma'lumotlar bazasi, raqamli xaritalar, masofadan zondlash, GIS texnologiyalari joriy qilinmoqda. Ushbu monitoring tuzilmalari yordamida yer maydonida amalga oshirilgan barcha agrotexnik tadbirlar, sun'iy va tabiiy melioratsiya jarayonlari, sug'oriladigan maydonlar strukturasi, yer turlarining bo'linishi, ekinlardan foydalanish jadval va natijalari, to'liq bosqichma-bosqich aniqlanadi va tahlil qilinadi [4].

Shuningdek, monitoring natijalari makro va mikro darajada ishlab chiqilgan, davlat va iqtisodiyot sektorlarining ehtiyojlarini qondira oladigan agrar va yer resurslarini boshqarish strategiyalarini yaratishga zamin yaratadi. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarishda samarador ekin maydonlarini tanlash, erdan foydalanishda eng yaxshi va innovatsion g'oyalarni joriy qilish, tuproq sifati va unumdorligini aniqlash, ekologik xavfsiz muhit yaratish jarayonida monitoring muhim vosita bo'ladi. Bu orqali tasavvurga ega bo'lish mumkin: monitoring bo'lmasa, yer resurslari holatidagi ijobiy yoki salbiy o'zgarishlarni o'z vaqtida anglash imkoniyati juda cheklangan bo'lardi, natijada iqtisodiy yo'qotishlar va ishlab chiqarish samaradorligi pasayadi [5].

Monitoring yetarlicha samarali va muntazam o'tkazilganda, ishlab chiqilgan choralar asosida ekin navlari va rotationlari, optimal suv ta'minoti, fide, o'g'it va meliorativ tadbirlar tavsiya etiladi. Monitoring axborotlari asosida qishloq xo'jaligidagi yangi islohotlar, melioratsiya va sug'orish tizimlari, agrar sektorga investitsiya va moliyaviy yordam ko'lamini kengaytirish mumkin bo'ladi. O'zbekiston davlatining "Raqamli O'zbekiston" va qishloq xo'jaligini raqamlashtirish siyosati orqali butun agrar sektor va iqtisodiyot monitoring ma'lumotlariga asoslangan holda samarali ishlashga yo'naltirilmogda. Yer monitoringi ekologik jihatdan zarur jarayon bo'lib, istiqbolda qishloq xo'jaligi mahsulotlari eksport salohiyatini oshiradi, importdan iqtisodiy mustaqillik va oziq-ovqat xavfsizligi ni ta'minlashga xizmat qiladi. Monitoring natijalari tuproq degradatsiyasi va sho'rlanishga qarshi kurash, yerlarni rekultivatsiya va yaxshilash bo'yicha ilmiy asoslangan qarorlar qabul qilishni tezlashtiradi. Monitoring tezkor, muntazam, keng qamrovli va zamonaviy bo'lsa, aholi daromadlari, bandligi va ijtimoiy muvozanatiga ham ijobiy ta'sir qiladi [6].

Monitoringdan olinadigan natijalar mamlakat iqtisodiyoti uchun eng muhim tahliliy, boshqaruv va prognoz axborot manbaiga aylanadi. O'z navbatida bu ma'lumotlar qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi barqarorligi, eksport va import salohiyatining ortishi, oziq-ovqat ehtiyojlarini ichki imkoniyatlardan qondirish va ekologik muvozanatni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Monitoring tizimi orqali yildan-yilga hosildor zaminda sodir bo'layotgan barcha o'zgarishlar, suv resurslaridan foydalanish samarasi, tuproq va yer resurslari foydali harakati, yangi ekinlarni joriy qilishda eng to'g'ri qarorlar ishlab chiqiladi [7].

Qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar monitoringini yuritish O'zbekiston iqtisodiyotida juda muhim o'rin tutadi. Birinchi navbatda, monitoring yer resurslaridan to'g'ri va samarali foydalanishni ta'minlash imkonini beradi. Davlat va tadbirkorlar uchun qishloq xo'jaligi yerlarining holati to'g'risida aniq ma'lumotga ega bo'lish, ulardan oqilona, zamonaviy va ekologik toza usullarda foydalanish yo'lini ochadi. Yer monitoringi orqali yerlarda yuz berayotgan o'zgarishlar, ya'ni tuproq unumdorligining pasayishi yoki oshishi, suv resurslari bilan ta'minlanish darajasi, sho'rlanish, degradatsiya va eroziya kabi muammolarni o'z vaqtida aniqlash va ularga chora ko'rish imkoniyati paydo bo'ladi. Bu esa qishloq xo'jaligida barqarorlikni saqlash, hosildorlikni va ovqat xavfsizligini ta'minlash uchun juda muhim

ahamiyatga ega. Monitoring tizimi, shuningdek, statistik tahlil va strategik rejalashtirishda ishonchli asos hisoblanadi. Qaror qabul qiluvchi mutasaddilar mavjud tuproq va yerlar holati haqidagi ma'lumotlar orqali kelajakda qanday choralar ko'rish, qanday ekinlar ekish va sug'orish ishlarini rejalashtirish, investitsiyalarni yo'naltirish masalalarini aniqlik bilan hal qilishadi. Yana bir muhim jihati shundaki, yer monitoringi yordamida davlat tomonidan ajratilayotgan subsidiyalarning manzilli va natijadorligini oshirish mumkin. Bu jarayon korrupsiya, yerlarni maqsadsiz ishlatish yoki kamayib borayotgan yerlardan foydalanishni oldini olishda ham samarali hisoblanadi. Oxir-oqibat, qishloq xo'jaligi yerlari monitoringi O'zbekiston iqtisodiyotining asosi bo'lmish qishloq xo'jaligi sohasining rivojlanishini, aholi turmush darajasi va oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu sababli, monitoring tizimini zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida takomillashtirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sanaladi [8].

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston iqtisodiyotida qishloq xo'jaligiga mo'ljallangan yerlar monitoringini yuritish yuqori iqtisodiy samaradorlik, zamonaviy ilmiy yechimlar, ekologik xavfsizlik va progressiv rivojlanishning eng muhim vositalaridan biridir. Bu tizim fermer xo'jaliklari va fermerlar uchun amaliy foyda, davlat boshqaruvi uchun tahliliy vosita va mamlakat iqtisodiyoti barqarorligi uchun ilg'or mexanizm hisoblanadi. Monitoring natijasida ishlab chiqilgan ilmiy, statistik va tahliliy ma'lumotlar asosida respublika agrar sektori zamonaviy rivojlanadi, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ekologik barqarorlik, iqtisodiy mustaqillik va oziq-ovqat xavfsizligi kuchayadi. Yer monitoringi kelajakda raqamli iqtisodiyot, innovatsion taraqqiyot, xalqaro investitsiyalar, respublika eksport salohiyatining oshishi va aholi farovonligi ta'minotida asosiy halqa bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sattorov S.S. – “Qishloq xo'jaligi yerlaridan samarali foydalanish va himoya qilish”, Toshkent: O'zbekiston, 2018.
2. Abdullaev A.A. – “Tuproq unumdorligini oshirishda innovatsion yondashuvlar”, Samarqand: Zarafshon, 2021.
3. Juraev M.J. – “Yer monitoringi asoslari”, Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. Meliev B.T. – “O'zbekiston Respublikasida yer islohoti va uni boshqarish”, Toshkent: Adolat, 2022.
5. Mirzayev F.F. – “Qishloq xo'jaligida zamonaviy axborot tizimlari”, Buxoro: Ilm Ziyoyi, 2020.
6. Yusupov S.K. – “Dehqonchilik va yer resurslaridan foydalanish”, Namangan: Bilim, 2021.
7. Soliyev K.O. – “Qishloq xo'jaligini raqamlashtirish va monitoring”, Toshkent: Innovatsiya, 2023.
8. Bobomurodov A.A. – “Yer resurslarini boshqarish va monitoring tizimi”, Qarshi: Nasaf, 2017.
9. Mahmudov H.H. – “Oziq-ovqat xavfsizligi va qishloq xo'jaligi”, Toshkent: Universitet, 2022.
10. Abdusalomov S.A. – “Sug'oriladigan yerlarning monitoringi va himoyasi”, Nukus: Bilim, 2020.